

ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ. ЛЕКСИКОГРАФІЯ

УДК 811.161.2'373.23

Т. В. Бєляєва, Н. В. Щербакова

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В РОМАНІ МАРИНИ ГРИМИЧ «ФРІДА»: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті окреслено корпус фразеологічних одиниць, використаних для виразної реалізації задуму авторки — ученої і мисткині. У фрагментах тексту з авторським мовленням наявні фразеологізми, що характеризуються емоційною нейтральністю, тяжінням до трансформації, а також перифрастичними одиницями, які можна назвати оказіональними. Частина роману, пов'язані з певними персонажами, насичені фразеологізмами, що засвідчують особливості поведінки, манери спілкування, характеризують трансформації натури.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, авторське мовлення, перифрастична одиниця, трансформована одиниця, функція фразеологізму.

Beliaieva T. V., Shcherbakova N. V. Phraseological Units in the Novel «Frida» by Maryna Hrymych: Functions. *This article deals with the phraseological units that are used in the novel «Frida» by Maryna Hrymych. The goal of the research is to find out functions of the phraseological units as the imagery means. Phraseological units, like any other language units in the text of an artistic work, have a certain function, to determine the accents that the author gives them in order to encrypt or express certain tasks. These language tools are of particular interest as used by the author, who combines in one person a high level of education, professional skills and skills to work with scientific information and is aimed to make national intellectual product popular. In the text fragments with author speech, there are phraseological units that are characterized by emotional neutrality, transformed, as well as periphrasis units that can be called occasional ones. Those parts of the novel, associated with certain characters, demonstrate phraseological units, that help to understand the features of behavior, communication manners, characterize the transformation of person.*

Key words: phraseological unit, author speech, periphrasis, transformed unit, function of phraseological unit.

Сучасні лінгвістичні дослідження вирізняє антропоцентрична призма розгляду мовних явищ, крізь яку виразно проступає творець і користувач мови — людина як представник індивідуальних і національних особливостей менталітету, знавець і транслятор етнокультурної інформації, учасник і свідок динамічного життя країни, різнопланових змін у багатьох сферах існування й діяльності соціуму. Марина Гримич належить до таких творців і мовців, які синтезують в одній особі високий рівень освіти, професійні вміння й навички працювати з науковою інформацією (доктор історичних наук, кандидат філологічних наук, професор, автор близько 200 наукових праць, лауреат премії імені Тараса Шевченка Київського національного

університету імені Тараса Шевченка за найкращу наукову працю 2004 р. («Інститут власності у звичаєво-правовій культурі XIX — початку XX ст.») [<http://www.duliby.com.ua/marina-grimich>], а також спрямовані на активну різновекторну популяризацію національного інтелектуального продукту. Як говорить сама М. Гримич: «Є в мене альтруїстична мета творчості: хочу, щоб люди читали українською мовою. Для цього треба писати цікаво. Пропіарену книгу можуть купити і не дочитати... Я не геніальна письменниця, але дуже добре володію ремеслом. Важливо написати не що, а як» [<http://www.duliby.com.ua/marina-grimich>]. Тож поєднання в одному тексті інформації про життя країни в різний час і за різних соціально-економічно-політичних умов загалом з індивідуальним художнім осмисленням місця звичайної людини — представника цієї країни зокрема зумовлює посилення інтересу до текстів, написаних такими авторами.

Фразеологізми, як і будь-які інші мовні одиниці в тексті художнього твору, мають певне функційне навантаження, визначають акценти, що до них вдається автор з метою зашифрування чи виразного представлення певних завдань. Тож установлення ролі такого типу одиниць, особливостей їхнього «життя» в тексті визначає вектор міркувань, представлених у цій міні-розвідці.

Роман «Фріда» вийшов друком 2006 року і вперше «зустрівся» із читачами в Бердичеві, оскільки саме це місто, точніше будинок-«дерево» на вулиці Торговій 4 став місцем подій, спогадів і трансформацій, що відбулися з головною героїнею твору — молододу бізнес-леді Іриною Ревуцькою. «Їй захотілося побути там, де вона вперше побачила світ і де минуло її дитинство, їй захотілося торкнутися серцем джерел і подумати, як жити далі. Та зустріч із минулим не принесла заспокоєння, а викликала вихор спогадів і нових психологічних випробувань. Здається, вона тут, у напівзруйнованому будинку дитинства, хотіла зрозуміти, хто вона на світі і яке її призначення, чому вона стала такою, якою є тепер» [1, с. 298].

На формування Ірини-Фріди як особистості впливали як місце й події, так і мешканці будинку: *Це був не будинок. Це було міфологічне світове древо з трьома ярусами — піднебесним, земним і підземним. На верхньому ярусі жили його святі — кушнір Мойсей Давидович, Рафік Варданян — директор Бердичівського ринку, Берта Соломонівна — відома в широких торговельних колах Бердичева, Бессарабки і Подолу комісіонниця, Жевуські — люди хоч і без певного роду занять, проте дуже заможні та авторитетні. На земному ярусі мешкали земні люди — військово-освітнянсько-чиновницькі різночинці Соболеви, Альперовичі і Ковалі. А підземний ярус був найтаємнішим, найзагадковішим, де витали різні духи...* [3, с. 15]. Характер, звички, поведінка, ставлення до людей головної героїні зазнавали трансформацій відповідно до того, як змінювалися обставини її життя. На початку роману ми зустрічаємося з дівчинкою, яка змушена вчитися протистояти всім і всьому, тож і способи опиратися були звичайні, «вуличні»: *Вона верещала немов базарна баба, в якої хлопчиська поцупили жменьку насіння* [3, с. 6].

Ірина Ревуцька – успішна молода бізнес-леді – загартовувалася й поступово «кам'яніла», навчившись стримувати емоції, не рефлексувати надто відверто й очевидно, коли йшлося про роботу. Напевно, саме тому в тексті трапляється низка фразеологізмів на позначення твердості характеру, уміння досягати мети, гідно реагувати на складні життєві обставини: *Але ще несподіванішим для неї самої стало те, що вона, схопивши лише маленьку сумочку, вилетіла з кабінету ... проте, не зронивши ні пари з вуст, вийшла з офісу ... і поїхала* [3, с. 8]. *Ірка в їхала в свій Бердичів ... замість отого «а на очах бринить сльоза», нічого не ворухнулося в її серці. Воно було тверде, як камінь* [3, с. 13]. *Прокинувшись уранці після такого сну, вона збиралася в кулачок, готова йти в бій, хоча й не знала, з якого боку чекає небезпека* [3, с. 14]. *Вона давно вже виросла зі штанців благоговіння перед тими, хто в соціальній ієрархії стояв вище за неї. Кожну людину, яку вона зустрічала ... вона бачила наскрізь своїм рентгенівським оком. І виходило, що вони переважно слабкі істоти, яких виносить на гребінь слави або влади звичайний випадок* [3, с. 23]. *Ірина могла програвати бої з партнерами, можновладцями, але тільки матеріально. Морально вона завжди перемагала для неї це була справа честі* [3, с. 25].

Ірина Ревуцька – звичайна людина – залишалася емоційною, вразливою, інколи категоричною й нестриманою. Внутрішнє мовлення героїні М. Гримич наситила фразеологізмами просторічними, емоційно й експресивно забарвленими, вочевидь, саме з такою метою: *«Треба робити ноги, поки не пізно!» наказала собі Ірина ...* [3, с. 23]. *Цієї миті їй здавалося, що вона наблизилася до ключового моменту свого життя. «Що за дурниця! Який у біса «ключовий момент»?»* [3, с. 69].

Фразеологічні одиниці, що їх використовує М. Гримич для викладу подій, характеристики чи персонажів «ззовні», відрізняються меншим емоційним напруженням, дещо нейтралізують загальний градус оповіді, демонструють, до певної міри, авторську виваженість у доборі мовного матеріалу: *Вона відчула, що вже перейшла межу, але нічого не могла вдіяти* [3, с. 5]. *Це означало, що вона зірвалася. А тепер летить у прірву, і зупинити її неможливо* [3, с. 5-6]. *Реакція [підлеглих] різна – від переляку до прихованого торжества: зламалась таки непробивна скеля – Ірина Ревуцька* [3, с. 6-7]. *Але головним на цей момент було те, що смерть Фріди – не та причина, щоб зараз усе кинути і стрімголов помчати до рідного містечка...* [3, с. 8]. *То була якась дивна історія, що лоскотала нерви мешканцям дому-древа* [3, с. 28]. *Він нарозповідав їй стільки цікавих історій, що вона навіть не помітила, як промайнув час. Ірині врізалася в пам'ять лише одна з них* [3, с. 28]. *Її зупинили лише раз, і все минулося досить легко, адже вона ніколи не шкодувала зелених папірців дайшникам: за задоволення треба платити* (с. 9). *Вона спрагло, немов губка воду, вбирала в себе велику й малу науку ведення бізнесу в Україні ... Ірина створила свою імперію* [3, с. 9].

Надзвичайно виразно проступає стилістична забарвленість фразеологізмів, використаних авторкою для «портретування» особливостей мовлення персонажів-мешканців будинку на Торговій 4, що належать до різних

національних і соціальних груп. Мовлення пані Ірени Жевуської (шляхетної, вихованої, стриманої «справжньої» жінки) різко відрізняється від манери висловлюватися Галі Кац (емоційної, молоденької дівчини, бунтарки, активної гонимки в студентських колах): Андрій стояв на колінах і цілував материну руку, а пані Ірена плакала: — *Побожись мені Маткою Боскою, що ти ніколи в житті не візьмеш в руки карти!* [3, с. 45]. «... *З тебе будуть люди!*» — сказала пані Ірена і погладила дівчинку по голові [3, с. 43]. *Я тут організувала гурток по в'язанню гачком (тільки не смійся, що в мене «руки не стоять»: як пахне гешефтом, у мене все стає на свої місця!)* [3, с. 140]. *Каріна переживає, з ким ти зв'язався. Ти ж не маєш нюху на людей, не ризикуй, поки не розкусиш, хто чого вартий* (с. 141). *Я поки що маю затаїтися. Мене, здається зашухерили. Хтось накапав на мене в комсомольське бюро* [3, с. 141]. *У мене знов неприємності, якась падлюка на мене знову накапала* [3, с. 143].

Привертає увагу фрагмент роману, у якому словами Маджаряна (бізнес-партнера й друга Ірини Ревуцької) Марина Гримич (науковець, етнолог) подає характеристику представників різних національностей в аспекті торговельної діяльності. Зауважимо, що при цьому використовуються як традиційні фразеологізми, трансформовані одиниці, так і конструкції, які, по суті, є перифразами: *Урядянські часи, часи тотальної державної власності, не існувало приватного бізнесу, тож щойно з'явилася зручна нагода, першими присмокталися до цієї сфери ми — вірмени, греки, євреї — чисті чи напівкровки. Тобто традиційно торговельні народи. І виживаємо ми у бізнесі краще, аніж спадкові землероби і скотарі. Напевне, тому в нас зазвичай не «пливе дах», коли ми стаємо багатими* [3, с. 47]. *Ми точно знаємо, що таке багатство. Багатство — це коли всі гроші працюють, а не коли не знаєш, що з ними робити. Ваша ж слов'янська натура, якщо береться до справи, то, отримавши перший великий навар, чомусь вважає, що саме він і є багатством* [3, с. 47] ... *Такий новоспечений «багач» починає відвідувати казино, ресторани, нічні клуби, інші заклади, там садить не лише гроші, а й здоров'я. Він садить там свою пильність ... Саме тому, мала, в нашій справі, хто рано встає, тому — що? — Бог дає!* [3, с. 48].

Особливість мовної практики Марини Гримич, представленої в текстах художніх творів за її авторства, засвідчує виразну реалізацію задуму авторки-ученої і авторки-мисткині. Текстові фрагменти з авторським мовленням містять фразеологізми, що характеризуються емоційною нейтральністю, тяжінням до трансформації, а також перифрастичними одиницями, які можна назвати okazіональними. Ті ж частини роману, де перебіг подій пов'язаний з певним персонажем, насичені фразеологізмами, призначення яких засвідчити особливості поведінки, манери спілкування, схарактеризувати трансформації натури.

Роман «Фріда» М. Гримич стимулює різноаспектний дослідницький інтерес, зумовлює вивчення кореляції між особистістю авторки і мовним ресурсом, задіяним для реалізації авторського задуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус П. В. Міфологічне дерево Бердичева у романі «Фріда» Марини Гримич. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Євреї в Україні: історія і сучасність»*: Збірник наукових праць. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 456 с. С. 298-301. 2. Воронкова Н. Р. Інтерпретація та лінгвістичний аналіз художнього тексту. *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (Мовознавство)*. Кіровоград : Видавець Лисенко В.Ф., 2015. Вип. 138. С. 409-411. 3. Гримич М. Фріда: Роман. 2-ге вид. К.: Дуліби, 2012. 188 с. 4. Чабаненко В. А. Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови. *Мовознавство*. 1984. № 2. С. 11-18.

Беляєва Тетяна Васи́лівна — кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Валентинівська, 2, м. Харків, 61168, Україна.

Tel.: +38-050-183-94-65

E-mail: tevaphilolog@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-3520-177X>

Beliaieva Tetiana Vasylivna — PhD in Philology, Associate Professor, Ukrainian Language Department, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Valentynivska Str., 2, Kharkiv, 61168, Ukraine.

Щербаківа Наталя Володимирівна — кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Валентинівська, 2, м. Харків, 61168, Україна.

Tel. +38-066-711-12-81

E-mail: shcherbakovanv72@gmail.com

[orcid.org / 0000-0002-5297-9383](http://orcid.org/0000-0002-5297-9383)

Shcherbakova Natalia Volodymyrivna — PhD in Philology, Associate Professor, Ukrainian Language Department, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Valentynivska Str., 2, Kharkiv, 61168, Ukraine.